

ועד ליל שבת

דברי מוסר והשקפה ע"ס מסכת אבות

ממורינו ראש הישיבה הגאון ר' ישראל בונם שרייבר שליט"א
שנאמר ב"ש"ק

נגיעות האדם, וחשיבות הקבלה מרב

יראו לו דברים אחרים שבהם הוא כן עשה וכן פעל, ועל כרחך שלא הדעת היא שהובילה אותו אלא רק הרצון הולך אותו שולל, ואין מי שיוכל לעמוד בתוכה שכזו, או לנו מיום הדין או לנו מיום התוכחה. ועל פי זה מדוקדק היטב מה שכתב המדרש שיוכחו כ"א 'לפי מה שהוא' בדוקא, לא תוכחה בעלמא אלא הוכחה מהאדם עצמו מיניה וביה, איך במקום אחד חשב כך ולפתע במקום אחר חשב אחרת.

ובענין ראיתי פעם בתפילת ערבית בליל שבת, איך שאב אחד קורא בעלון מסוים תוך כדי התפילה, ולפתע הוא הבחין שהבן שלו ג"כ קורא עלון בתוך התפילה. ומיד הוא נתן לו כזו סטירת לחי... ותמהתי אל ליבי היאך יתכן שאצל בנו הוא מקפיד שלא יעשה כדבר הזה ואילו אצלו עצמו לא אכפת לו, אך כן הוא דרך האדם, כשהוא קרוב אצל עצמו יש לו ק"נ טעמים להתייר אך כשאין הדבר נוגע לו פתאום הוא נהיה מחמיר...

ואצל כל אחד ואחד יראו לעתיד לבוא איך בענינים מסויימים הוא היה קל נכשר וגייבור כארי ואילו במילי דקדושה צלי ולעי, וכך ייווכח לדעת שבאמת הוא לא היה חלש וחסר כוח, ובאמת לא היה לו שום הוראת היתר, ורק ליבו אנסו במקרים שבהם הוא לא רצה. כי אכן אין לך אדם שנקי לגמרי מפניות זרות ומכל מיני נגיעות מנגיעות שונות, ובכל פעם ופעם אין לו לסמוך על עצמו אלא לדעת שמא יש כאן איזה משהו אחר שמניע אותו לחשוב את מה שחושב ולעשות את מה שעושה.

וידוע המעשה בהגאון רבי חיים מוולוז'ין שעלה במחשבה לפניו לפתוח ישיבה לכל מבקש ה' ובא בהתלהבות לפני רבו הגר"א ז"ע לשטוח את רעיניו, אולם הגאון שתק ולא השיב לו, ולימים שוב עלתה לו מחשבה זו ובא שוב לפני הגר"א ואז שינה הגאון וענה לו שדאי וודאי כן יעשה, ושאלו הגר"ח מה יום מיומיים, מדוע בפעם הראשונה לא הגיב לו ואילו בפעם השנייה הסכים עם דעתו, ואמר לו הגר"א שבפעם הראשונה בא בהתלהבות ובחשק גדול ואז היה חושש שמעורבת כאן עצת היצר שמניעה אותו לעשות כן, אולם בפעם השנייה שבא בלי אותה התלהבות אז ודאי שכוונתו טהורה לגמרי לשם שמיים...

והעצה להנצל מכל הנגיעות הרבות אשר ביקשו כל בני אדם, היא לא לפסוק דברים על דעת עצמו שאז כאמור יש בכה"ג דין קרוב, אלא להוועץ ברבותיו שנקיים כלפיו מכל נגיעה כל שהיא, וכך יצלח וירכב על דבר אמת. וכן כתב רבינו יונה על המשנה קנה לך חבר (להלן מ"ו), שאחת המעלות בקניית החבר היא שלחבריו אין את אותן הנאות שיש לו, וממילא יוכל להוועץ בו ולכוון אותו בדרך נקיה מנגיעות, ולפי זה לכאור אם באמת יש לחבר את אותן נגיעות שלו אין כל מעלה בחבר...

ועל אחת כמה וכמה הדברים קיימים בעשה לך רב, שמלבד זאת שאינם גרועים מחבר הרי בנוסף הם כבר נתנסו בדרכי החיים ויש להם הבנה מעמיקה הרבה יותר מאשר נער צעיר (ובדרך צחות שמעתי פעם מפי הגר"ר יצחק זולניק ז"ל, שזה ודאי שכל הצעירים חושבים את עצמם ליותר חכמים מהמבוגרים, אולם בעצם הם היו חושבים את עצמם גם ליותר מבוגרים מהמבוגרים, אלא שהם לא רואים בכך מעלה...). וכאשר אדם נועץ ברבותיו אשר מבינים ומנוסים יותר ממנו ולא רואה דין לעצמו, הרי הוא מודרך בדרך אמיתית וישרה ולא נכשל בדרך עיקש ועקלתון...

שם. והוי שותה בצמא את דבריהם.

כתב רבינו יונה "מי שהוא שבע מדברי תורה ואין חפצו בהן אפי' אומרים לו מרגליות בתורה תבוס אותם נפשו, והרעב מהם ומתאוה לשמעם אפי' אומר לו דבר בלא טעם ימתק בפיהו וישמח בו, שהוא יודע שהוא אמת אחר שרבו אמרו".

ויסוד גדול מתבאר לנו מדברי רבינו יונה אגב אורחא, שהרעב לדברי תורה ימתקו בפיו דברי רבו הואיל "שהוא יודע שהוא אמת אחר שרבו אמרו". דהיינו שהתלמיד צריך להכיר במעלת רבו ולהאמין במה שהוא אומר לו, ולדעת נאמנה שאם רבו אומר אז כך היא האמת.

תופעה מצויה היא אצל צעירים, שחושבים את עצמם לחכמי הרזים אשר אין חכמים מהם, וכאשר הם שומעים סברות מרבותיהם הם נוטים לזלול בהם ולא להעמיק ולהבין את הדברים, עד שלעיתים אף בלי קושיא מסויימת או קושי בהבנה התלמיד מבעט בדברי רבו, ולו בגלל שעצם הדברים אינם נראים או מוצאים חן בעיניו.

אך לשנתבונן בדבר נבחין שדבר פלא הוא זה, וכי מפני מה התלמיד חכם גדול הוא עד כדי כך, אם משום שלמד משך כמה שנים והבין כמה סברות - הרי רבו עשה את אותו הדבר וביתר שאת משך שנים רבות הרבה יותר, ועל מה ולמה הרב ייחשב לפחות חכם מהתלמיד, כשבנוסף לכל הוא גדול

פרק א' משנה ג'. אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא הו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס, ויהי מורא שמים עליכם.

הרמב"ם בפי"ה"מ כאן הביא מחז"ל את המעשה בשני תלמידיו של אנטיגנוס, צדוק וביתוס, ש'אשר שמעוהו שאמר זה המאמר, יצאו מלפניו, ואמר אחד מהם לשני: הנה הרב כבר ביאר בפירוש שאין שום שכר ולא עונש, ואין שום תקוה כלל, כי לא הבינו כוונתו עליו השלום. ונתחברו זה לזה, ופרשו מן התורה, והתקבצה לזה כת ולזה כת, יקראום החכמים צדוקין וביתוסין'.

וביאר שם הרמב"ם שכוונת הצדוקין והביתוסין היתה לעקור את כל התורה כולה, אך היות שידעו שהדבר לא יתקבל בלב העם ציירו כאילו הם מאמינים בתורה וחולקים רק על קבלת החכמים, וכך על ידי זה קיוו שתתבטל ממילא כל התורה רח"ל ולא יישאר ממנה דבר.

אמנם עצם המעשה תמוה הוא, וכי תלמידיו של אנטיגנוס היו עמי הארצות גמורים שלא ידעו לפרש מילין כפשוטן, הלא אנטיגנוס אמר רק לא לשמש את הרב 'על מנת' לקבל פרס, ולא אמר חלילה שאין פרס. מה גם שאפילו אם לא הבינו את כוונתו היו יכולים לבוא ולשאלו למה התכוון, ואיך כבר בגלל משפט אחד עזבו אותו ועקרו את הכל, עד שהיה מספיק ש'יאמר אחד מהם לשני' ומיד הלה הסיק מזה שאין שום תקוה כלל...

וכיוצא בזה צריך מובן מה שמצינו אצל עשו שרצה להרוג את יעקב מחמת הברכות שקיבל מיצחק, והדבר חסר פשר, כי אם אכן האמין עשו שהברכות יתקיימו הרי לא היה שייך שיעקב ייהרג, שכן כיצד יתקיים אם כן הוה גביר לאחיק וישתחוו לך בני אמך וכו', ואם לא האמין בברכות מה היה צריך שמיקרא להורגו.

אלא יסוד גדול טומן כאן, שדרך האדם להאמין במה שהוא רוצה להאמין, אך במה שאינו רוצה להאמין הוא לא מאמין. לכל אדם יש נגיעות ונטיות נפש שמובילים אותו לחשוב את מה שהוא חושב, ופעמים רבות דעותיו אינם נובעות מחכמה או משכל ישר אלא מרצונות סמויים, חשקים, תאוות שונות ותו לא.

אצל צדוק וביתוס כבר היתה מלכתחילה טינא בליבם, ובתוך תוכם היה רצון לעקור את הכל ולכפור במה שקיבלו, אלא שלא מצאו לכך סיבה מספיקה. מיד כאשר היה להם איזה משפט כלשהו להתלות בו נתחברו זה לזה ופרשו מן התורה, והכפירה שבליבם הובילה אותם להבין בדברי אנטיגנוס שאין שכר ואין עונש ואין שום תקוה.

וכך גם אצל עשו, אמנם מלכתחילה הוא האמין בברכות וחשב שהם יתקיימו, אלא שאמונה זו עצמה גרמה לו לשנוא את יעקב שנאה עזה ולרצות להורגו, ואותה שנאה הובילה אותו להאמין שאדרבה, הברכות לא יתקיימו. וכך כעת ליבו משכו להאמין שהוא יצליח להרוג את יעקב, מחמת אותה נגיעה של עכשיו.

ובמדרש מצינו "ולא יכלו אחיו לענות אותו, אבא כהן ברדלא אמר אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה, יוסף קטנן של שבטים היה ולא היו יכולים לעמוד בתוכחתו, הה"ד ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו, לכשיבוא הקדוש ברוך הוא ויוכיח כל אחד ואחד לפי מה שהוא, שנאמר (תהלים נ', כ"א) אוכיחך ואערכה לעיניך, על אחת כמה וכמה".

ודברי המדרש אינם מובנים לכאור, באיזו תוכחה הוכיח יוסף את האחים עד שלא היו יכולים לעמוד בתוכחתו, הן כל מה שאמר להם היה רק 'אני יוסף העוד אבי חי'.

ומבארים בזה, שיוסף לא בא לשאול באמת האם אביו חי, שהרי כבר לפני זה שאל אותם על זה והשיבו לו, אלא כך בא לומר להם, הלא אתם עצמכם אמרתם שהסיבה שמחמתה אתם מוכרחים להשיב את בנימין היא פן ימות אביכם, ואם כן - אם באמת אתם חוששים לחיי אביכם - איך מתחילה כשמכרתם אותי לא חששתם פן תמצאו ברעה אשר יקרה את אבי, הלא אני יוסף, ועוד אבי חי. ועל כך נבהלו האחים ולא יכלו לענות אותו, כי יוסף הוכיח וערך לעיניהם (לפי דרגתם כמובן) את הסתירה שהם נמצאים בה, שאינם באמת חוששים לחיי יעקב אלא אימתי שהדבר כדאי להם, וכאשר הרצונות שלהם אומרים אחרת לא אכפת להם כביכול ממה שיקרה.

ומכאן הוציא המדרש שלעתיד לבוא יוכיחו כל אחד 'לפי מה שהוא', כי גם אם האדם יאמר תירוצים שונים מדוע עשה כך ולמה לא עשה אחרת,

וכולם ניסו להבין מה בדיוק אמר ולמה התכוון - למה אמר כך ולמה לא אמר אחרת, עד שעוד כמה ימים אחר כך כולם היו עוסקים במה ששמעו בשיעור כללי. והדבר היה פשוט וברור שזוהי הצורה לגדול בהבנת התורה, להשתדל בכל היכולת להבין את כוונת הרב ולקלוט מה השתנה בין מה שאמר למה שאני הצעיר חושב, וכך לפתח את ההבנה על פי הבנת הרב, אשר גדולה הרבה יותר מהבנת התלמיד. ברור שהתלמיד צריך לנסות להבין את הדברים מעצמו, וכך הוא יוכל לפתח את הבנתו שלו, אך הדרך לזה צריכה להיות על ידי השמיעה מהרב, שיכוון אותו בדרך הנכונה. אך בשביל זה יש קודם כל להתבונן בשכל פשוט ולהכיר במעלתו של הרב וכמה הפרש יש בין הרב לבין התלמיד, וכך להתעלות בדרכי ההבנה על פי ההבנה שאליה הוא זכה.

ממנו בחכמה ובמנין. אלא ברור שכל המחשבות כגון אלו נובעות מחוסר התבוננות ותו לא, ואם התלמיד רק ניסה להקשיב ולהבין את דברי רבו הוא יוכל להתעלות בהבנתו פי כמה וכמה, מה שאין כן להפך. וזכורני מימי נעורי משיבת פוניבו, שהיתה ברשותי מחברת בה הייתי כותב את דברי מו"ר הגר"ד פוברסקי, (שאז עוד היה בשנותיו הצעירות), כאשר בצד אחד כתבתי את השיעור ובצד השני כתבתי את מה שהיה נראה לי לולי דבריו, וניסיתי להבין מפני מה אמר אחרת, ואם לא הבנתי ניגשתי אליו ושאלתי את פשר הדברים. כך היתה האוירה אז בישיבה וזה היה המצב, זולת אותם שיעורים ששמענו לא היינו שומעים עוד שיעורים אחרים, וזה היה כל מה שעסקנו בו בלימוד העיון. וכך גם היה בשיעורים הכלליים מהגר"ש רוזובסקי זצ"ל, כל הישיבה היתה דנה בכל מה שאמר,

"אין אומתנו אומה אלא בתורתה"

חובתנו להיבדל מהנעשה בין אנשי הממשל בארה"ק, והיחס הנכון להסתה נגד החרדים לדבר ה'

והרי זה כמו שנתעניין ונכניס את ראשו ורובנו למצב הפוליטי במדינה נידחת באפריקה. אנחנו מצדינו שוכנים כעם לבדד, שבלי ברירה נאלצים לחיות תחת שלטון כפרני המנוגד לכל חיינו ולכל ערכינו, ואם כי אין מנוס לחיות כך, מה לנו להתעסק באותם חוטאים.

שמעתי, שלאחרונה ישנו שוטה אחד מאותם אלו שפוער את פיו בדברי הסתה איזמה על הציבור החרדי ורוצה לקיים בנו "לשלח אותו לעזעזאל המדברה", והאמת שכל מי שיוצא לרחוב יכול לראות במוחש את השנאה העזה שיש לכל חילוני נגד שומרי התורה והמצוות. אף אני רואה זאת מדי פעם כשאני נקלע למקומות כגון אלו, ולא ניתן להכחיש את התיעוב המופלג שרוחשים החילונים לחרדים. יש כאלה שממש מזועזעים מההסתה, ומציק להם שכך מחרפים נגדם.

אבל האמת היא, שעלינו להכיר טובה גדולה לאותו מסית ומדיח, ולהודות לרביש"ע על השנאה ששונאים אותו. הרי אין לנו דבר טוב מזה, וזה הדבר ששומר עלינו כעת מלהתקרב אליהם. ראה הבורא ית' שאנו חיים בתוך מדינה המנוגדת בעצם הווייתה ליהדות, ומשום כך ריחם עלינו ברוב חסדיו ושלח לעמי הארצות את השנאה לתלמידי חכמים, בכדי שנגיש בחוש עד כמה אנו עם נפרד ומבודד שלא שייך אליהם אף לא בקשר דק.

אף בימים מקדם, בזמן המהפכה הצרפתית, נרעדו גדולי ישראל וחרדו בכל נפשם מגזירת ה'אמנציפציה', שנועדה לשבר את המחיצות המבדילות בין היהודים לנכרים ולקרב אותם אליהם ולתרבותם. כבר בתחילת הגזירה הם צפו מראש שמצב זה יגרור בעקבותיו חרוך לתורה וליהדות, וככל שיתקרבו עם ה' אל תרבות הגויים הם יסחפו אחריהם ויאבדו מתוך הקהל. ואכן כאשר גזרו אומר כן היה, מתקופה זו ועקבותיה קמה תנועת ההשכלה הארורה שאת פירותיה אנו אוכלים עד היום.

וכך גם בזמננו, לצערנו ככל שעובר הזמן אנו כבר מתרגלים למצב הזה כביכול ה'מדינה' היא המצב הטבעי שאמורים לחיות בו, ואנו רואים את עצמנו כחלק ממנה וכתושבים של קבע בתוכה, וזהו הגורם להתקרבות בינו ובין החילונים מבלי שנביט עליהם כמופקעים מכל וכל. לכן גברו עלינו חסדיו ית' להשפיע על העבר השני לשנוא ולתעב אותנו בכל ליבו, וכך להחזיר אותנו למבט הטבעי והנכון שיש כאן כעין שני עמים, כשלנגדנו עומד עם אחר המורכב מכאלו שנחשבים ממש כגויים גמורים לכל דבר שאין שום קשר בינו לבינים, אחרת מי יודע מה היו התוצאות והאם היה נשאר מאיתנו שריד ופליט.

אין לנו אלא להביט על המציאות נכוחה ולראות את הדברים בראיה הנכונה. לא מדובר כאן לא ביהודים כמונתנו ולא באנשים בעלי ערכים וחזון, כל הנושא הוא כלפי יצורי חומר הרחוקים מאיתנו כרחוק מזרח ממערב שלא אמור להיות לנו איתם שום מגע. נצייר לעצמנו, אם מישוהו היה שונא את אבא שלנו, מציק לו ועושה כל שבכולתו להרע עמו ולרדת לחייו, האם היינו מעריכים אותו כקליפת השום, מרגישים שייכות איתו, דנים במעשיו ומתחקים אחר דרכיו? או לחילופין, אם היינו רואים מישוהו שורף רח"ל ספר תורה, ומוסיף חטא על פשע, לוקח סיגריה בידי ומדליק אותה מתוך אש הכבשן... האם היתה לנו סימפטיה כל שהיא אליו? הלא היינו גם אנו שונאים אותו בתכלית השנאה ולא חפצים בשום קשר איתו מטוב ועד רע.

ואילו הכא במאי עסקינו, בבריות כאלו המנוגדים בכל דרך חייהם לרצון אביהם שבשמים, מכשילים את המוני בית ישראל מהחמורות שבחמורות שבאיסורי תורה, עושים כל טצדקי בעולם להיוסד על ה' ועל משיחו ולעקר כל זיק של תורה מקרב העם, וממילא התחושה הטבעית שאמורה לקנן בתוכנו היא תחושה של שנאה עזה, חוסר שייכות וחוסר ענין, ועל כל פנים אין לנו לנהוג במידה הפוכה - להתעסק במצבם ולדון מי בראש, או לחילופין לבדוק את מאזני הכוחות ולצדד כצד אחד על פני חברו.

יש מוח' בגמ' אם סוריא קדושה כקדושת א"י או לא. וטעמיה דמ"ד שאינה קדושה כא"י הוא משום שהי 'כיבוש יחיד'. וביארו הראשונים, שאע"פ שדוד כבשה לא ביחיד אלא עם כל ישראל, מ"מ זה נקרא כיבוש יחיד משום שהיה צריך לקדש לפני כן את ירושלים ורק לאחר מ"כ את סוריא, ומכיוון שלא עשה כן - הוי כיבוש יחיד.

והדבר צריך הסבר, למה זה מוגדר ככיבוש יחיד, הלא היה צ"ל שסוריא אינה קדושה כא"י משום שדוד קידש אותה לפני ארץ ישראל ולא מפני שזה כיבוש יחיד.

אך הביאור בזה הוא כפי שאמר מרן הגרא"מ שך זצ"ל, שהלא זה ברור שהאומה הישראלית כ"עם" אינה קשורה כלל לארץ ישראל, והרי עצם היותנו לעם ה' היה בהר סיני, במדבר בחוץ לארץ... ומעבר לכך: הרי רובה של ההיסטוריה של עם ישראל במשך הדורות היה כשכלל לא היינו בארץ, רק שנים מועטות היינו כאן במשך הגלות. אבל העם היהודי הוא עם בפני עצמו, איננו קשורים לא לארץ, לא למולדת, וכמובן שלא למדינה. כל מהותנו היא בני הקב"ה, שומרי תורתו ומצוותיו, העם אשר בחור לנחלה לו. בכל מקום שבו נהיה ובכל מדינה זו או אחרת - אם נקיים את התורה נחשב ל"עם", ואם לא - נהיה כקיבוץ של יחידים בלי שם של 'לאום' וכדומה, גם אם כולנו בארה"ק.

וידועה לישונו של הרס"ג 'אין אומתנו אומה אלא בתורתה'. זהו ההבדל בין ישראל לעמים, לכל עם ישנו שייכות טריטוריאלית לארץ מולדתו וזהו המגדירו כאומה. אבל עם ישראל נחשב כעם רק ע"י שהוא דבק בתורת ה' ובמצוות ה'. אין דבר אחר שיגדיר אותו לעם, לא ארץ לא מולדת ולא מדינה. רק תורתנו הק'.

זהו הטעם שכיבוש סוריא נחשב כיבוש יחיד, מכיוון שהכיבוש לא היה ע"פ רצונו ית' שרצה שיקדש לפנ"כ את ירושלים, ולכן אי"ז נחשב לכיבוש של 'עם', כי כאמור, אין מציאות של עם ישראל בלי קיום רצון ה', ולפיכך זה נחשב לכיבוש יחיד. הרבה יחידים שנקבצו לכבוש את סוריא.

אך לדאבונו, המציאות כיום בתוך המחנה פנימה, שחלק גדול מהציבור החרדי, ואולי אפילו רובם, מביעים התעניינות רבה בנעשה בין אנשי הממשל במדינה, ולדוג' כעת רואים שישנם רבים ש'תומכים נלהבים' בראש השלטון המסוים, עד כדי שאם הוא יכנס לכלא זה יהיה ממש אסון בשבילם... הם כמחים בכל ליבם שדוקא הוא ישאר בשלטון ויצער אותם מאד אם 'חלילה וחס' יהיה מישוהו אחר במקומו.

זה הרי איום ונורא שכך הוא המצב. הלא במי מדובר כאן, באנשים חוטאים ואפיקורסים גמורים, אין לנו שייכות עמהם ועם מדינתם, וטוב יותר אילו לא היו כלל. גם אם יש איזו מידה של הכרת הטוב כלפי מישוהו מהם, זה ודאי לא אמור לגרום לנו להעריך אותו ולהעדיפו על פני האחר. מה גורם לאנשים להעריך את הכשרון של אדם שכל מעשיו הם נגד הקב"ה ותורתו?

וכאן המקום להדגיש, שהנידון כאן אינו מה מידת יהדותם של האנשים המדוברים ומה יהיה מצבם בעולם הבא (אף שלי עצמי אין כל כך מקום להסתפק בענין) אלא כיצד אנו אמורים להביט עליהם ומה הם מייצגים כלפינו, דזה פשוט וברור שהערך לאותם אנשים הוא כגויים גמורים לכל דבריהם, שכל משאם ומתנם כבהמות וכחיות, אוכלי נבילות וטריפות ומחללי שבת בפרהסיא, שאינם נחשבים כבר ישראל כלל ועיקר, ואין לנו שום צורה אחרת להתייחס אליהם מאשר כך.

מלבד זאת, כיצד אדם שמגדיר את עצמו חרדי יכול לשייך את עצמו ליימין על פני השמאל' או כל כיוצא בזה, הרי שאנחנו 'חרדים לדבר ה'', שאין על גבינו אלא ה' אלוקינו, ואם כן אין לנו שום דרך להשתייך לשום צד, כי אלו צדדים ישנם כאשר מעיקרא אנו לא שייכים כי הוא זה למדינה?